

**Semantica Palatului Opricininei și semnificația opricininei.
Despre sistemul de dovezi în reconstrucția istorică***

Igor N. DANILEVSKY**

Începând să studieze o sursă istorică scrisă, cercetătorul trebuie să fie conștient că „imaginea sa despre lume” și ideile consemnate în respectiva sursă nu coincid. Acesta este un prim și necesar pas spre depășirea distanței cultural-istorice care îl separă pe autorul sursei de cercetătorul contemporan. Înțelegerea corectă a semanticii imaginilor din trecut este posibilă numai dacă reușim să găsim texte care dezvăluie în mod explicit semnificațiile ascunse în surse. Rezultatele comparațiilor și, respectiv, gradul de științificitate al reconstituirilor ideilor care au fost puse la baza izvoarelor purtătoare de informații retrospective de către creatorii lor depind direct de acuratețea conexiunilor identificate. Cu siguranță, intuiția poate ajuta – uneori chiar ajută –, dar poate și să inducă în eroare. Pentru ca o presupunere să se transforme într-o ipoteză științifică, este nevoie de dovezi prezentate sub forma unui sistem coerent. Neglijența în argumentarea unei presupuneri, neatenția față de „lucruri mărunte”, la „detalii” o pun pe aceasta sub semnul întrebării, în cel mai bun caz; în cel mai rău caz o discreditează complet, așa cum s-a întâmplat, spre exemplu, cu ideea despre prezența în literatura rusă veche a „elementului biblico-akkadian”, idee înaintată de Baratz¹, care,

* Versiunea originală a articolului a fost publicată în 2017: И. Н. Данилевский, *Семантика опричного дворца и смысл опричнины: к вопросу о системе доказательств в исторической реконструкции* [Semantica Palatului Opricininei și semnificația opricininei: despre sistemul de dovezi în reconstrucția istorică], în „Вестник Томского государственного университета. История” [Buletinul Universității de Stat din Tomsk. Istorie], nr. 48, 2017, p. 29-37.

** Vezi nota biografică de la sfârșitul articolului.

¹ Г. М. Барац, *О библейско-агадическом элементе в повестях и сказаниях начальной русской летописи* [Despre elementul biblico-akkadian din nuvelele și poveștile conținute în cronică rusească primară], Отдельный оттиск из журнала «Украина», Киев, 1907; idem, *Библейско-агадические параллели к летописным сказаниям о Владимире Святославиче* [Paralele biblice și agadice în narațiunile cronicarilor despre Vladimir cel Sfânt], Киев, 1908; Г. М. Барац, *Собрание трудов о еврейском элементе в памятниках древнерусской письменности* [Colecție de lucrări despre elementul evreiesc din literatura veche rusească], T. 1/1, Paris, 1926; idem, *Собрание трудов о еврейском элементе в памятниках древнерусской письменности* [Colecție de lucrări despre elementul evreiesc din literatura veche rusească], T. 1/2, Paris, 1927; idem, *Собрание трудов о еврейском элементе в памятниках древнерусской письменности* [Colecție de lucrări despre elementul evreiesc din literatura veche rusească], T. 2, Berlin, 1924.

din cauza neglijenței cu care a fost argumentată, a „pus capăt”, pentru multe decenii, studiului elementelor biblice din sursele Rusiei medievale.

Un exemplu frapant al unei astfel de situații îl reprezintă încercările cercetătorilor de a înțelege politica lui Ivan al IV-lea, cunoscută sub numele de *opricinina*. Motivele introducerii acesteia în 1565 și ale abandonării sale în 1572 (când s-a ajuns chiar la interzicerea utilizării cuvântului *opricinina*), precum și semnificația măsurilor luate în acest interval de timp sunt principalele chestiuni care preocupă cercetătorii. Potrivit marelui istoric rus V. O. Klyuchevsky, „această instituție [*opricinina*] a părut întotdeauna foarte ciudată, atât celor care au suferit de pe urma ei, cât și celor care au studiat-o”². Să notăm, însă, că această afirmație nu este valabilă în cazul celui care a inițiat și implementat *opricinina*. Ivan cel Groaznic, cel mai probabil, nu o considera deloc ciudată. Dimpotrivă, pentru el, fără îndoială, exista o logică foarte clară în ea.

Discuțiile pe marginea semnificației *opricininei* se desfășoară de mai multe secole. Unii istorici credeau că țarul a implementat-o pentru a combate dvorenii³ „reacționari”, bazându-se pe dvorenii „progresiști”, alții că aceasta a fost îndreptată împotriva sistemului de apanaj. S-a crezut, de asemenea, că – cu ajutorul *opricininei* – țarul încerca să scape de rivalii săi politici (în primul rând de cnezii de apanaj și de cei mai influenți boieri), consolidându-și astfel puterea absolută... Niciuna dintre aceste explicații, însă, nu ia în considerație toate informațiile pe care le avem astăzi despre *opricinina*. La o examinare mai atentă, se dovedește că armata *opricininei* era compusă nu doar din dvoreni, ci și din boieri (unii dintre ei fiind reprezentanți ai unor familii vechi și foarte influente) și că nu doar boierii (împreună cu familiile lor, inclusiv copiii mici) au fost supuși reprimărilor, ci și slujitorii lor, printre care erau și mulți dvoreni. Mai mult decât atât, mulți opricinici, inclusiv cei care au jucat un rol important în armata țarului, au fost și ei executați, iar la moartea lui Ivan cel Groaznic, numărul apanajelor era cu mult mai mare decât atunci când acesta a ajuns la putere. De asemenea, execuțiile de cnezi și boieri nu erau necesare pentru a consolida puterea țarului – și înainte de aceste execuții puterea personală a țarului nu era limitată în niciun fel⁴.

² В. О. Ключевский, *Боярская дума древней Руси* [Duma boierească din Rusia medievală], ediția a 3-a, Moscova, 1902, p. 331.

³ Dvorenii din Rusia secolului al XVI-lea constituiau nucleul militar al armatei Marelui cneaz de Moscova. Pe durata serviciului în armata marelui cneaz ei primeau în posesiune porțiuni de teren (moșii). Pentru mai multe detalii, vezi А. Л. Станиславский, *Труды по истории государственного двора в России XVI-XVII веков* [Cercetări referitoare la istoria curții suverane din Rusia în secolele XVI-XVII], Moscova, 2004.

⁴ Pentru mai multe detalii, vezi С. М. Каштанов, *К изучению опричнины Ивана Грозного* [Contribuție la studiul opricininei lui Ivan cel Groaznic], în „История СССР” [Istoria URSS], nr. 2, 1963, p. 116-117; А. А. Зимин, *Опричина Ивана Грозного* [Opricinina lui Ivan cel Groaznic], Moscova, 1964; Р. Г. Скрынников, *Опричина и последние удельные княжества на Руси* [Opricinina și ultimele cnezate de apanaj din Rusia], în „Исторические записки” [Însemnări istorice], T. 76, 1965, p. 153; Р. Г. Скрынников, *Опричный террор* [Teroarea opricininei], Leningrad, 1969, p. 192; В. Б. Кобрин, *Власть и собственность в средневековой России: (XV-XVI вв.)* [Putere și proprietate în Rusia medievală: (secolele XV-XVI)], Moscova, 1985, și altele.

Un pas important în înțelegerea a ceea ce s-a aflat în spatele uneia dintre cele mai sângeroase pagini din istoria Rusiei medievale a fost făcut de A. L. Yurganov⁵. Acesta a atras atenția asupra descrierii Palatului Opricininei lăsate de unul dintre martorii oculari ai evenimentelor, opricinicul german Heinrich von Staden. Merită să o cităm integral:

Marele cneaz a ordonat demolarea curților multor cnezi, boieri și negustori la vest de Kremlin, în cel mai înalt loc la distanța unei împușcături; curățarea unei zone în patru colțuri și înconjurarea acesteia cu un zid; la un stângen de la pământ [zidul să fie construit] din piatră cioplită și la alți doi stângeni în sus – din cărămizi arse; în vârf pereții erau ascuțiți, fără acoperiș și fante de săgeată; [se întindeau zidurile] pe o lungime de aproximativ 130 de stângeni și pe o lățime tot atât de mare, cu trei porți: una orientată spre est, alta spre sud, a treia spre nord. Poarta de nord era în dreptul Kremlinului și era ferecată cu benzi din fier acoperite cu cositor... În această curte, au fost ridicate trei mari clădiri deasupra cărora, pe turla, se aflau câte un vultur negru din lemn cu două capete, cu pieptul îndreptat spre zemșcină [teritoriul statului Rus care nu făcea parte din opricinina – n.t.]. De la aceste clădiri principale, un pasaj traversa curtea interioară până în colțul de sud-est. Acolo, în fața casei și a palatului, a fost ridicată o construcție joasă, cu o anexă la nivelul solului. De-a lungul palatului și a construcției joase, zidul a fost coborât cu o jumătate de stângen pentru [a permite pătrunderea] aerului și a soarelui. Acolo, de obicei Marele cneaz lua micul dejun sau prânzul. În fața palatului se afla o pivniță plină cu cercuri mari de ceară. Țsta era spațiul privat al Marelui cneaz. Din cauza umezelii, era acoperit cu nisip alb... Poarta de sud [– porțiță] era mică: doar o persoană putea intra sau ieși prin ea. Aici erau toate dregătoriile și erau judecați datornicii, care erau bătuți cu nuiiele sau cu bice... Aici toate cererile și plângerile opricinicilor erau semnate și trimise în zemșcină, și ceea ce se semna aici era lege și, în virtutea ukazului, nu era pusă la îndoială... Afară, slujitorii cnezilor și boierilor le țineau caii: când Marele cneaz mergea în zemșcină, ei nu-l puteau urma [călare] decât în afara curții. Prin poarta de est, cnezii și boierii nu-l puteau urma pe Marele cneaz – nici spre curte, nici din ea: [această poartă era] doar pentru Marele cneaz, caii și sania sa. Atât de departe se întindeau clădirile spre sud. Mai departe era o porțiță, bătută în cuie pe dinăuntru. Pe partea de vest poartă nu era; [acolo era] o suprafață mare pustie, lipsită de construcții. La nord era o poartă mare ferecată cu benzi din fier acoperite cu cositor. Aici se aflau bucătăriile, pivnițele, brutăriile și băile. Deasupra pivnițelor... pe suporturi din piatră tăiate transparent în formă de frunziș erau construite șoproane mari din scânduri... Aici era o porțiță ca mâncarea și băutura să poată fi aduse din bucătărie, pivnițe și brutării la curtea

⁵ Lucrarea lui A. L. Yurganov despre opricinină și Judecata de Apoi a fost publicată de mai multe ori, atât sub formă de articol, cât și ca parte a unei cărți: A. Л. Юрганов, *Опричинина и страшный суд* [Opricinina și Judecata de Apoi], în „Отечественная история”, nr. 3/1997; idem, *Категории русской средневековой культуры* [Categorii ale culturii medievale ruse], Moscova, 1998; idem, *Опричинина и Страшный суд* [Opricinina și Judecata de Apoi], în A. В. Каравашкин, А. Л. Юрганов, *Опыт исторической феноменологии: Трудный путь к очевидности* [Fenomenologia istorică: calea dificilă spre evidență], Moscova, 2003. Argumentele sale însă au rămas în fond aceleași. Pentru a evita supraîncărcarea textului cu citate repetitive, ne vom referi doar la ultima variantă a lucrării sale.

[Marelui cneaz]. Pâinea pe care o mănâncă el [Marele cneaz] este nesărată. Aici erau două scări [pridvoare] pe care se putea urca în sala mare a palatului. Una din scări se afla în fața porții de răsărit. În fața lor se afla o rampă mică, asemănătoare unei mese în patru colțuri: pe ea Marele cneaz urca pentru a încăleca sau descăleca calul. Aceste scări [pridvoare] erau susținute de doi stâlpi, pe care se sprijineau și acoperișul cu căpriorii. Stâlpii și bolta erau înfrumusețate cu tăituri în formă de frunze. Gangul (trecerea) ocolea toate încăperile și ajungea până la zid. Prin această trecere, Marele cneaz putea pătrunde de sus, din odăile sale, pe zid, în biserică, care se afla în afara zidului, în fața curții, la est. Această biserică a fost construită în formă de cruce, iar fundația sa era adâncă pe 8 piloți de stejar; timp de trei ani ea a stat neacoperită... Cealaltă scară [– pridvor] era în partea dreaptă a porții de est. Sub aceste două scări [pridvoare] și ganguri, 500 de pușcași stăteau de pază; [tot ei stăteau] de gardă noaptea la dormitoare sau sala palatului unde, de obicei, lua masa Marele cneaz. Pe partea de sud, noaptea stăteau de pază cnejii și boierii⁶.

Yurganov a atras atenția asupra faptului că o serie de detalii din această descriere (forma pătrată a palatului; prezența celor trei porți orientate spre nord, sud și est; absența unei porți vestice; faptul că doar Marele cneaz putea trece prin poarta estică etc.) corespund descrierii Cetății lui Dumnezeu⁷ din viziunea profetului Ezechiel (Ezechiel 40-42). Pe de altă parte, o serie de detalii „minore”, extrem de importante, fie nu au fost luate în considerație, fie au fost interpretate în mod arbitrar.

Să aruncăm o privire asupra unora dintre aceste detalii. În primul rând, Cetatea lui Dumnezeu, revelată lui Ezechiel, a fost și este văzută ca prototip al celui de-al Treilea Templu din Ierusalim, care, conform tradiției, va fi construit de însuși împăratul uns (ceea ce va fi o dovadă că anume el este Mesia), fie chiar înainte de venirea lui Mesia. Despre acest lucru a scris, spre exemplu, Maimonide, unele dintre lucrările sale fiind traduse în Rusia încă în secolul al XV-lea (singura copie vest-rusească a *Logicii* lui Moise Maimonide, sau Moise Egipteanul, așa cum îl numește autorul copiei, datează din prima jumătate a secolului al XVI-lea)⁸. Este adevărat însă că, conform tradiției creștine, în al Treilea Templu trebuia să se instaleze falsul mesia, adică Anticristul. Cu toate acestea, edificarea celui de-al Treilea Templu trebuia să constituie unul dintre cele mai importante semne ale iminenței celei de-a Doua Veniri a Mântuitorului (în trei ani și jumătate).

Anume în acest sens ar fi putut să fie văzută construcția Palatului Opricininei de către țarul uns (încoronarea lui Ivan cel Groaznic a avut loc la 16 ianuarie 1547⁹).

⁶ Г. Штаден, *О Москве Ивана Грозного* [Despre Moscova lui Ivan cel Groaznic], Moscova, 1925, p. 108-110.

⁷ А. Л. Юрганов, *Опричина* (2003), p. 90.

⁸ Д. С. Лихачев, *Движение «жидовствующих» 70-90-х годов XV в.* [Mișcarea „iudaizatorilor” din anii ’70-’90 ai secolului al XIV-lea], în „История русской литературы: В 10 т” [Istoria literaturii ruse în 10 vol.], Moscova/Leningrad, T. 2/1, 1945, p. 381.

⁹ Cel mai probabil, ritul ungerii țarului a fost întocmit pe la mijlocul anilor 1550. Se pare însă că încoronarea lui Ivan al IV-lea nu a fost însoțită de ungere. Cu toate acestea, contemporanii

De altfel, temelia Templului Domnului, care a fost construit la ordinul lui Solomon, urma să fie și ea din piatră cioplită (1 Regi 5:17), apropiind și mai mult descrierea Palatului Opricininei de imaginea Templului din Ierusalim.

Ar trebui analizate mai amănunțit și dimensiunile Palatului Opricininei date de von Staden. Ne amintim că acesta nota că zidurile palatului se întindeau „aproximativ pe 130 de stânjeni în lungime și tot atât în lățime”. Se pare că Yurganov nu a putut explica discrepanța, aparent evidentă, dintre aceste dimensiuni și dimensiunile zidurilor Templului descris de Ezechiel (Ezechiel 42:16-20): 500 de coți în lungime și tot atâția în lățime.

În Biblia de la Ostrog (1581), descrierea Templului Domnului arată așa:

Și a început să măsoare templul de jur împrejur, după rânduială. S-a oprit la miazăzi de poarta de răsărit și a măsurat cinci sute de trestii de măsurat. Apoi s-a întors spre miazănoapte și a măsurat latura de miazănoapte: cinci sute de coți cu o trestie de măsurat. Apoi s-a întors spre mare și a măsurat cinci sute de trestii de măsurat. Apoi s-a întors spre miazăzi și a măsurat cinci sute cu o trestie de măsurat: cele patru laturi cu una și aceeași trestie. Și a pus un zid împrejurul templului: cinci sute de coți în lungime și cinci sute lățime¹⁰.

Practic aceleași dimensiuni sunt date și în Biblia elisabetană din 1751, pe care o citează Yurganov¹¹: „A măsurat cele patru laturi [ale templului] cu aceeași trestie și a ieșit pentru [templu] și pentru zidul împrejurul lui cinci sute de coți [în lungime] spre răsărit și cinci sute de coți în lățime”¹².

Explicația pe care Yurganov a dat-o acestei contradicții e cam ciudată:

[...] von Staden a atras atenția asupra faptului că țarul era păzit în palat de 500 de pușcași: aceștia stăteau „de gardă noaptea la dormitoare sau sala palatului, unde, de obicei, lua masa Marele cneaz”. În mesajul livonienilor Johann Taube și Elert

săi îl considerau țar uns. Astfel, în *Cartea Gradelor*, Ivan al IV-lea este numit „sfântul țar uns”, iar A. M. Kurbsky îl numește pe Ivan „unsul lui Dumnezeu” și menționează „ritul ungerii țarului”. Cf. Б. А. Успенский, *Царь и патриарх: харизма власти в России. Византийская модель и ее русское переосмысление* [Țarul și Patriarhul: carisma puterii în Rusia. Modelul bizantin și reinterpretarea sa rusească], Moscova, 1998, p. 109-113; *Книга Степенная царского родословия по древнейшим спискам* [Cartea de Grade a Genealogiei Țarului], în Н. Н. Покровский, Г. Д. Ленхофф (ed.), *Полное собрание русских летописей* [Colecție completă a cronicilor rusești], T. 21, 2008, Moscova, p. 345; А. М. Курбский, *История о великом князе Московском* [Povestea Marelui cneaz de la Moscova], în „Русская историческая библиотека” [Biblioteca istorică rusă], Sankt Petersburg, T. 1, 1914, p. 239, 261.

¹⁰ *Острожская Библия* [Biblia de la Ostrog], Острог, 1581, f. 126.

¹¹ Refuzul de a utiliza textul Bibliei de la Ostrog, publicată practic în perioada pe care o studiază, este justificată de Yurganov într-un mod destul de ciudat pentru un cercetător serios: „Întrucât Biblia de la Ostrog din 1581 nu este în versete, citatele sunt date din Biblia elisabetană. Deosebiriile dintre aceste două ediții sunt nesemnificative în contextul subiectul nostru”. Vezi А. Л. Юрганов, *Опричина* (2003), p. 109, nota 22.

¹² *Библия: Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета на церковнославянском языке с параллельными местами* [Biblia: Cărțile Sfintelor Scripturi ale Vechiului și Noului Testament în slavonă bisericească cu pasaje paralele], ediția a 2-a, Moscova, 1993, p. 1087.

Kruse se relatează: „el, Marele cneaz, a format din ei (opricinici – A. Yu.) peste toate regimentele curajoase, drepte și fără de prihană propria sa opricinină deosebită, o frăție deosebită, constituită din cinci sute de tineri... Toți frații... trebuie să poarte toiege monahale lungi și negre, cu vârfuri ascuțite”. Astfel, în două surse independente se menționează același număr... În mănăstirea opricininei și în palatul opricininei erau nu doar 500 de frați, ci și 500 de toiege-trestii de măsurat. Este puțin probabil ca un astfel de detaliu să fie întâmplător, deși legătura descoperită este, după toate probabilitățile, pur simbolică¹³.

Astfel, cercetătorul a „transformat” toiegele mănăstirești ale opricinicilor în trestii de măsurat cu care o persoană a făcut măsurători pentru Ezechiel și, prin urmare, după cum i se pare, a rezolvat contradicția dintre dimensiunile palatului Opricininei menționate de von Staden și Templul Domnului din viziunea lui Ezechiel.

Într-adevăr, în traducerea sinodală a Bibliei, dimensiunile Templului Domnului nu sunt date în coți, ci în trestii de măsurat:

După ce el a terminat de măsurat templul dinăuntru, m-a scos pe poarta care era cu fața spre răsărit și a început să-l măsoare de jur împrejur. A măsurat partea de răsărit cu trestia de măsurat și, cu trestia de măsurat, a măsurat în total cinci sute de trestii. În partea de miazănoapte a măsurat cu trestia de măsurat tot cinci sute de trestii; pe partea de miazăzi a măsurat cinci sute de trestii cu trestia de măsurat. Întorcându-se spre partea de apus, a măsurat cu trestia de măsurat cinci sute de trestii. L-a măsurat pe toate cele patru părți; în jurul lui era un zid lung de cinci sute de trestii și lat de cinci sute de trestii, ca să despartă locul sfânt de cel nesfânt (Ezechiel 42:15-20).

Totuși, așa cum am văzut, în textul care circula în timpul lui Ivan cel Groaznic¹⁴, dimensiunile bisericii sunt date în coți, deși este menționată și trestia de măsurat, ale cărei dimensiuni sunt de șase ori mai mari: „Și în mâna omului era o trestie de măsurat de șase coți, fiecare cot având un cot și o palmă” (Ezechiel 40:5). Staden, însă, a dat dimensiunile zidurilor Palatului Opricininei în stânjeni. Yurganov nu a acordat atenție acestui detaliu.

Între timp, coții (mai precis, cotul cu șchioapa), în care erau date dimensiunile Templului, puteau fi, pentru cititorul rus din Evul Mediu, egali cu, să zicem, aproximativ 57 cm: 38 cm (cotul) + 19 cm (șchioapa). Prin urmare, 500 de coți, în înțelegerea acestuia, ar fi egali cu aproximativ 285 m (57 × 500). Stânjenul, pe care von Staden îl folosește pentru a măsura (cu „aproximație”!) zidurile Palatului Opricininei, putea fi egal cu 216 cm (așa-numitul nou stânjen, folosit în secolul al XVI-lea). În consecință, 130 de astfel de stânjeni ar trebui să fie egali cu puțin peste 280 m. Deși, indiferent de stânjenul la care se făcea referință, toți aceștia conțineau 4 coți, adică 500 de coți, pentru cititorul rus din Evul

¹³ А. Л. Юрганов, *Опричнина* (2003), p. 96.

¹⁴ *Острожская*, f. 144.

Mediu, ar corespunde aproximativ la 130 de stânceni ($500 : 4 = 125$). Astfel, dimensiunea palatului construit la ordinul lui Ivan cel Groaznic corespundea, practic, cu ceea ce credea cititorul rus din secolul al XVI-lea despre dimensiunea Templului descris de Ezechiel.

În mod arbitrar, Yurganov a interpretat și imaginile leului și ale vulturului bicefal care împodobeau Palatul Opricininei. Pe de o parte, el notează, pe bună dreptate, că „pentru a explica semnificația leului și a vulturului bicefal în sistemul de simboluri al Palatului Opricininei, pe care l-am arătat deja, trebuie să ne îndreptăm privirea spre originea religioasă a acestor chipuri”¹⁵. Pe de altă parte, textele pe care Yurganov le folosește pentru a identifica această origine religioasă ridică serioase îndoieli.

În Apocalipsa lui Ioan citim: „Iar în mijlocul tronului (Domnului – A.Y.) și împrejurul tronului, patru făpturi, pline de ochi, dinainte și dinapoi” (Apocalipsa 4:6). Aceste făpturi erau un leu, un vițel, un om („a treia făptură avea față ca de om”) și un vultur. Oglinzile din orbitele leului, privind spre palat și spre zemșcina, păreau să sublinieze faptul că primul animal apocaliptic este „plin de ochi”. Anume leul a rupt prima pecete a „cărții vieții”. Ruperea celei de-a doua peceti de către un vițel simboliza, potrivit lui Andrei din Cezareea, „jertfele sacre ale sfinților martiri”; al treilea animal care a rupt pecetea a fost omul... Cel mai curios este modul în care Apocalipsa identifică al patrulea animal care rupe pecetea: „iar al patrulea animal era asemenea vulturului în zbor” (Apocalipsa 4:7). În copiile ilustrate ale Apocalipsei din secolul al XVI-lea, vulturul era înfățișat cu aripile întinse. Anume după deschiderea celei de-a patra peceti apare o nouă făptură, care, în sine, este simptomatică, dacă e să luăm în considerație ce avea în gând țarul: „Și m-am uitat, și iată un cal galben-vânat și numele celui ce ședea pe el era: Moartea; și iadul se ținea după el; și li s-a dat lor putere peste a patra parte a pământului, ca să ucidă cu sabia, cu foamete, cu molimă și cu fiarele pământului” (Apocalipsa 6:8). Așadar, vulturul negru cu două capete, cu „aripile întinse” (adică zburând), orientat spre zemșcină, are, pe lângă simbolismul heraldic, și unul apocaliptic: este imaginea pedepsei infernale care va veni inevitabil în vremurile din urmă¹⁶.

Și mai departe:

În „Conversația celor trei ierarhi”... Solomon a întrebat: „Ce sunt cele patru chipuri de pe pământ?” Ioan a răspuns: „Cei patru evangheliști: la răsărit, Matei, în chip de om; la apus, Marcu, în chip de vițel; la nord, Ioan în chip de vultur; la sud, Luca, în chip de leu, toți sunt înaripați.” Astfel de reprezentări erau tradiționale și, prin urmare, se poate presupune includerea lor în Palatul Opricininei al lui Ivan cel Groaznic. Partea estică este „a omului”; cea vestică personifica vițelul și a Doua Venire a lui Hristos; cea nordică este asociată cu imaginea vulturului. Faptul că partea sudică este asociată cu imaginea unui leu nu este întâmplător. În afară de aceasta, vulturii de pe toate cele trei turnuri ale palatului erau asociați și cu semnificația simbolică a numelui lui Ioan Teologul¹⁷.

¹⁵ A. Л. Юрганов, *Опричнина* (2003), p. 93.

¹⁶ *Ibidem*, p. 93-94.

¹⁷ *Ibidem*, p. 94.

Yurganov nu este deranjat de o serie de contradicții fundamentale dintre textele pe care el le folosește pentru a explica figurile simbolice și descrierea Palatului Opricininei lăsată de von Staden. În primul rând, von Staden menționează chipurile doar a două animale, nu patru. În afară de aceasta, conform textului Apocalipsei, pe care se bazează Yurganov, toate animalele (inclusiv imaginea *care amintește* de leu) ar trebui să aibă câte șase aripi „în jur”, iar „înăuntru” ar trebui să fie „pline de ochi, dinainte și dinapoi” (Apocalipsa 4:6-8). Or, în descrierea lăsată de von Staden nu se menționează așa ceva. Apoi, al patrulea animal menționat în Apocalipsă seamănă puțin cu un vultur *bicefal*; acesta nici nu este, de fapt, un vultur (doar „seamănă cu un vultur”). Singurul lucru pe care îl are în comun acesta cu vulturii din Palatului Opricininei sunt aripile întinse. Deși acest detaliu – semnificativ, în opinia lui Yurganov – nu indică deloc faptul că von Staden scrie despre creaturi *zburătoare* cu două capete. Cât despre cele două capete de vultur care împodobesc Palatul Opricininei, Yurganov preferă să nu le menționeze, probabil considerând acest „flec” – în comparație cu aripile întinse – ca fiind nesemnificativ.

Pentru a explica semnificația Palatului Opricininei, ar fi mult mai fructuos, după părerea noastră, să căutăm un text biblic care să menționeze doar două animale: un leu și un vultur cu două capete.

Acest text este bine cunoscut. Este vorba de Cartea a treia a lui Ezdra. În capitolele 11 și 12 se relatează despre viziunea unui vultur cu trei capete, care a fost învins de un leu. Semnificația viziunii lui Ezdra este explicată astfel:

Vulturul pe care l-ai văzut ridicându-se dinspre mare este împărăția care i s-a arătat lui Daniel, fratele tău...¹⁸ Iar faptul că ai văzut trei capete odihnindu-se înseamnă că, în zilele cele din urmă ale împărăției, Cel Preaînalt va ridica trei împărății și le va supune acestora multe altele, și vor stăpâni ele peste pământ și peste locuitorii săi cu o asuprire care nu s-a mai văzut; de aceea, ele sunt numite capetele vulturului, căci ele vor sfârși nelegiuirile lui și îi vor pune capăt... Leul, pe care l-ai văzut ridicându-se din pădure și răcnind, vorbind vulturului și muștrându-l pentru nelegiuirile lui cu toate cuvintele pe care le-ai auzit, acesta este Unsul, păzit de Cel Preaînalt pentru zilele cele din urmă împotriva lor și a nelegiurii lor, care îi va muștra și le va aduce asupririle lor înaintea lor. El îi va aduce la judecata celor vii și, muștrându-i, îi va pedepsi (3 Ezdra 12:10-33).

Imaginea vulturului cu trei capete este strâns legată de „teoria” celei de-a treia împărății și este în mod clar orientată spre așteptări escatologice, care au devenit deosebit de puternice în a doua jumătate a secolului al XV-lea și în secolul următor. Această imagine-simbol a servit drept bază pentru numeroase interpretări (uneori diametral opuse) în mediul teologic rusesc de la sfârșitul secolului al XV-lea și până în secolul al XVII-lea¹⁹. Cu toate acestea, nu se

¹⁸ Cf.: „Dumnezeul cerurilor va ridica o împărăție care nu va fi nimicită niciodată și care nu va trece sub stăpânirea unui alt popor” (Daniel 2: 45).

¹⁹ Т. А. Опарина, *К вопросу об использовании III книги Ездры в русской публицистике XVI-XVII вв.* [Despre utilizarea Cărții a treia a lui Ezdra în publicistica rusească din secolele XVI-XVII],

obișnuiește ca textul Cărții a treia a lui Ezdra să fie folosit pentru a interpreta imaginea vulturului cu două capete. Trei factori, după părerea noastră, ar explica această situație.

În primul rând, se crede că nici textul grecesc²⁰, nici cel slavon²¹ din Cartea a treia a lui Ezdra nu erau cunoscute în Rusia înainte de 1499. Abia în timpul pregătirii Bibliei lui Ghennadie aceasta a fost tradusă din Vulgata latină. Acest lucru este confirmat, de exemplu, de faptul că în Izbornikul din 1073, în îndururile cărților religioase recomandate sau interzise pentru lectură²², Cartea a treia a lui Ezdra nu este menționată.

În al doilea rând, nedumerește diferența dintre numărul de capete al vulturului „Opricininei” și al celui din Cartea lui Ezdra. Astfel, T. A. Oparina, vorbind despre identificarea de către unii novgorodieni și pskovieni – membri ai cercului lui Ghennadie – a vulturului bicefal, care a devenit stema regatului moscovit, cu Anticristul (pe baza Cărții a 3-a a lui Ezdra), notează:

Nu este clar dacă autorii unor astfel de concepte au văzut discrepanța dintre vulturul bicefal din stemă și vulturul tricefal din Cartea a treia a lui Ezdra. Poate că pentru ei era suficient că vulturul de pe stemă avea mai multe capete²³.

În al treilea rând, conform lui D. Stremouhov, opinie împărtășită de mulți cercetători, percepția inițială a vulturului bicefal (ca, de altfel, și identificarea Moscovei cu a Treia Romă) a avut o conotație anti-moscovită²⁴.

În ciuda rezonabilității acestor considerații, noi credem totuși că există motive pentru a lega imaginea vulturului bicefal din Palatul Opricininei de textul celei de-a treia cărți a lui Ezdra.

În primul rând, trebuie subliniat faptul că vulturii cu mai multe capete se găsesc și în surse scrise relativ timpurii, apărute în teritoriile rusești care au menținut contacte cu Europa catolică. Acolo, Cartea a treia a lui Ezdra ar fi putut să fie cunoscută cu mult mai devreme. Astfel, atunci când descrie construcția realizată la Holm de Daniil de Halici chiar la sfârșitul anilor 1250, cronicarul spune că, la o distanță de o verstă de oraș, a fost ridicat „un stâlp... de piatră, iar pe el, un vultur de piatră sculptat... cu capete”²⁵. Analizând această descriere,

în „Общественное сознание, книжность, литература периода феодализма” [Conștiința socială, cultura livrescă și literatura perioadei feudalismului], Novosibirsk, 1990, p. 143-149.

²⁰ G. Freidhof, *Vergleichende sprachliche Studien zur Gennadius-Bibel (1499) und Ostroger Bibel (1580/1581). Die Bücher Paralipomenon, Esra, Tobias, Yudith, Sapientia und Makkabaer*, Frankfurt am Main, 1972, p. 42.

²¹ A. A. Алексеев, *Текстология славянской Библии* [Textologia Bibliei slavone], Sankt Petersburg, 1999, p. 28.

²² *Изборник Святослава 1073 года* [Miscelaneul lui Sviatoslav din 1073], Moscova, 1983, p. 203-204, 252-253, 253-254.

²³ T. A. Опарина, *К вопросу*, p. 145.

²⁴ D. Stremoukhoff, *Mouskou the Third Rome: Sources of the doctrine*, în „Speculum”, XXVIII, Yan. L, 1953, p. 89-96.

²⁵ *Ипатьевская летопись* [Cronica de la Ipatiev], în „Полное собрание русских летописей” [Colecția completă a cronicilor rusești], Moscova, T. 2, 1998, col. 845.

Yu. A. Artamonov a atras atenția asupra unui detaliu curios: cronicarul, vorbind despre capetele vulturului, a folosit pluralul („capete”)²⁶. Mențiunea mai multor capete pentru vulturul de la Holm ar putea fi foarte bine legată de semantica imaginii vulturului cu două capete din textul Vechiului Testament menționat anterior.

Or, al treilea cap – cel din mijloc și cel mai mare – al vulturului menționat în Cartea a treia a lui Ezdra „*a dispărut pe neprins de veste*” și „au rămas doar două capete, care... domneau peste pământ și locuitorii săi” (3 Ezdra 11:33-34). Astfel, vulturul lui Ezdra ar fi putut să fie înfățișat ca bicefal, cu un al treilea cap *invizibil*. Despre aceasta ne vorbește indirect sigiliul lui Ivan al IV-lea însuși, pe care este reprezentată o singură coroană mare *între* capetele vulturului²⁷, precum și imaginea crucii cu opt colțuri de pe Golgota, plasată între două capete de vultur, de pe sigiliile lui Feodor Ivanovici (1585), Boris Godunov (1602), Falsul Dmitri I (1606), Vasili Șuiski (1606) și Mihail Feodorovici (1636) și, în sfârșit, apariția în același loc pe sigiliile lui Alexei Mihailovici (1654 și 1672) a unei a treia coroane mari, care apare și mai târziu, înlocuind uneori cu totul coroanele sau cununile deasupra celor două capete de vultur²⁸.

În sfârșit, este clar că însăși imaginea din Vechiul Testament a vulturului cu trei capete putea fi percepută cu ambiguitate (la fel ca și „teoria” despre a treia împărăție asociată ei). Mai mult decât atât, chiar în cadrul aceluiași mediu social, interpretarea sa putea varia semnificativ²⁹. Acest vultur nu putea avea chiar de la început o încărcătură „pro-moscovită” sau, dimpotrivă, „anti-moscovită”³⁰. Conținutul său semantic trebuie examinat pentru fiecare caz în parte.

Apelul făcut la Cartea a treia a lui Ezdra pentru a înțelege sensul imaginilor leului și ale vulturului bicefal care împodobeau Palatul Opricininei se arată a fi cu mult mai productiv și logic. Mai mult decât atât, această sursă ne permite să vedem și de ce, spre exemplu, toți vulturii bicefali din Palatul Opricininei erau orientați spre zemșcină, în timp ce leul era orientat atât spre exteriorul, cât și spre interiorul palatului...

Să ne oprim acum asupra datei introducerii opricininei. După cum notează Yurganov, „nu vom afla niciodată pe deplin în ce moment și de ce a decis țarul

²⁶ Ю. А. Артамонов, *Княжеская символика в архитектуре древнего Холма* [Simbolism princiar în arhitectura vechiului Holm], în „Столичные и периферийные города Руси и России в средние века и раннее новое время (XI-XVIII вв.): Тезисы докладов научной конференции, Москва, 3-5 декабря 1996 г.” [Orașele capitale și periferice ale Rusiei kievene și ale Rusiei în Evul Mediu și epoca modernă timpurie (secolele XI-XVIII): tezele comunicărilor conferinței științifice, Moscova, 3-5 decembrie 1996], Moscova, 1996, p. 22.

²⁷ Н. А. Соболева, *Русские печати* [Ștampile rusești], Moscova, 1991, p. 211.

²⁸ А. Л. Хорошкевич, *Символы русской государственности* [Simboluri ale statalității ruse], Moscova, 1993, p. 37-39, 41, 43-44, 46-51.

²⁹ Despre discuțiile privind transformarea conținutului teoriei „Moscova – a Treia Romă”, vezi Я. С. Лурье, *Заметки к истории публицистической литературы конца XV – первой половины XVI в.* [Contribuții la istoria publicisticii de la sfârșitul secolului al XV-lea – prima jumătate a secolului al XVI-lea.], în „Труды Отдела древнерусской литературы” [Studiile Secției de literatură rusă veche], Moscova/Leningrad, T. 16, 1960, p. 457-459.

³⁰ Т. А. Опарина, *К вопросу*.

să introducă opricinina”³¹. După părerea noastră însă, momentul a fost ales destul de precis – și cel mai probabil nu întâmplător. În imaginarul primei jumătăți a secolului al XVI-lea era larg răspândită ideea că anul 7077 (1569) era următoarea – și, așa cum se credea, ultima – dată potențială a Sfârșitului Lumii³². Conform doctrinei creștine însă, momentul Sfârșitului Lumii trebuia să fie precedat de o „perioadă scurtă” în care se instala stăpânirea diavolului: trei ani și jumătate. Astfel, data introducerii opricininei este destul de logică și de înțeles: ea a fost stabilită cu exact trei ani și jumătate înainte de sfârșitul așteptat al istoriei umane (moment care a fost, de asemenea, omis de către Yurganov).

Nu mai puțin curios este faptul că, cu puțin timp înainte de începutul opricininei, în 1549 sau 1550, la Moscova, în locul cunoscut astăzi sub numele de Piața Roșie, a apărut o altă construcție destul de ciudată: Lobnoye Mesto³³. Scopul acesteia este neclar. Este însă larg răspândită ideea că a fost un loc de execuție, unde „capetele” (lby/, „лбы”) erau tăiate (sau „stivuite”), de unde și numele său³⁴. De asemenea, unii observă că, în multe documente, Lobnoye Mesto este numit „al Țarului”. De obicei, această denumire este explicată prin faptul că acolo a fost montat un soi de „loc al Țarului”, de unde suveranul își declara voința.

În contextul interpretării pe care noi o propunem, această construcție capătă, însă, un înțeles diferit, confirmat de surse: „Acolo este Golgota, locul unde a fost răstignit Domnul, o piatră înaltă de jur împrejur, care se numește Golgota, iar dedesubt, sub răstignire, este capul lui Adam, și se numește locul Craniului, care este Lobnoe [...]”³⁵. Deci, acest loc – locul răstignirii lui Hristos – a putut fi numit al „Capului” („Lobnoye”), deoarece acolo, conform tradiției, a fost înmormântat Adam. El putea fi numit și „Locul Țarului” (Tzarskoe Mesto), deoarece este asociat cu Împăratul Slavei³⁶.

³¹ А. Л. Юрганов, *Опричина* (2003), p. 87.

³² *Ibidem*, p. 80.

³³ Pentru prima dată Lobnoye Mesto a fost menționată în *Cartea de Grade a Genealogiei Țarului* (*Книга степенная царскаго родословия*), citată „cuvânt cu cuvânt” de N. M. Karamzin: „A poruncit [Ivan al IV-lea] să adune Țara sa din orașe din toate rangurile. În ziua de duminică a ieșit cu crucile la Lobnoye Mesto”. Cf. Н. М. Карамзин, *История государства Российского* [Istoria statului rus], T. 8, Sankt Petersburg, 1842, cap. 3, nota 182; *Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в Государственной коллегии иностранных дел* [Colecție de hrisoave și tratate păstrate la Colegiul de Stat pentru Afaceri Externe], Partea a 2-a, Moscova, 1819, p. 45. Pe de altă parte, această relatare a fost contestată de S. F. Platonov: „Relatarea despre adresarea Țarului către popor de la Lobnoye Mesto se găsește într-un singur manuscris, în așa-numita Carte de Grade a lui Andrei Hrușciiov și constituie o inserție ulterioară, datând de la sfârșitul secolului al XVII-lea sau începutul secolului al XVIII-lea, bazată pe anumite texte literare. Este o ficțiune care nu poate fi credibilă, deoarece este arbitrară și nici măcar nu este întotdeauna ingenioasă”. Vezi С. Ф. Платонов, *К истории московских земских соборов* [Contribuții la istoria soboarelor de Zemstva din Moscova], Sankt Petersburg, 1905, p. 10.

³⁴ În această versiune *Lobnoye mesto* s-ar traduce prin *Locul Capetelor* (*Lobnoye* = „al capetelor”) – n.t.

³⁵ *Хронограф редакции 1512 г.* [Cronograf, ediția 1512], în „Полное собрание русских летописей”, Moscova, T. 22, 2005, p. 238.

³⁶ „Pilat a scris o însemnare și a pus-o pe cruce. Pe ea era scris: «Isus din Nazaret, Împăratul iudeilor». Mulți iudei au citit această însemnare, pentru că locul unde fusese răstignit

Nu este exclus ca amplasarea Lobnoye Mesto și a Palatului Opricininei să nu fi fost întâmplătoare: ambele, practic, erau situate la gura râului Neglinnaya (Lobnoye Mesto – pe malul unui șanț umplut cu apele sale), care ar fi putut foarte bine să fie asociat cu „cursul” râului vieții din Împărăția Milenară, menționată de Ezechiel (Ezechiel 47:1-2): „Și iată că ieșea apă de sub pragul Casei, înspre răsărit, căci Casa era cu fața spre răsărit. Apa venea de sub partea dreaptă a Casei, de la sud de altar”³⁷. O astfel de asociere ar putea fi întărită de faptul că Neglinnaya, într-adevăr, spăla Palatul Opricininei dinspre sud, pe partea dreaptă, dacă stăm cu fața spre est. Mai mult decât atât, Zaharia spune că apele care curg din Ierusalim se vor „împărți”: „[...] vor izvorî ape vii din Ierusalim și vor curge jumătate spre marea de răsărit, jumătate spre marea de apus” (Zaharia 14:8). Or, chiar lângă Palatul Opricininei, apele râului Neglinnaya se împart în două: una se vărsa în șanțul de apărare care despărțea Kremlinul de Pojar [una dintre vechile denumiri a Pieței Roșii – n.t.], în timp ce albia principală se vărsa în râul Moscova lângă Turnul Borovițk al Kremlinului.

Cam în aceeași perioadă, în apropierea Moscovei, apărea un alt toponim „ierusalimian”: Dealul Plecăciunii (Poklonnaya Gora), menționat pentru prima dată în așa-numita Cronică a lui Byhovets, scrisă în secolul al XVI-lea. Legătura dintre acest toponim și Muntele Templului din Ierusalim este incontestabilă³⁸.

După toate aparențele, în așteptarea Sfârșitului Lumii, Moscova era reame-najată în capitala ultimei împărății, în capul căreia se afla împărat uns.

În profeția lui Ezechiel se vorbea și despre proprietatea cneazului care urma să conducă viitoarea societate teocratică: pământurile sale (de la asfințit) cuprindeau pământurile sacre ale Domnului și erau separate de pământurile (de la răsărit) nesfințite. Aceasta se pare că a fost motivul împărțirii Moscoviei în opricinină și zemșcină. Mai mult decât atât, moșia marelui cneaz putea fi distribuită doar între fiii săi, în timp ce parcelele de pământ dăruite oricărui dintre „sclavii” săi puteau fi folosite de aceștia nu mai mult de șapte ani (Ezechiel 46:16-18), ceea ce oferea un fundament sacru pentru sistemul de apanaj-votcină (*udelino-votchinnia* sistemul) răspândit în Rusia³⁹.

Apelul la Ezechiel explică și justifică, de asemenea, prezența străinilor în armata opricininei:

Isus era aproape de cetate; era scrisă în aramaică, latină și greacă. Atunci preoții cei mai de seamă ai iudeilor i-au zis lui Pilat: Nu scrie: «Împăratul iudeilor», ci: «El a zis: «Eu sunt Împăratul iudeilor!»». » Pilat le-a răspuns: Ce-am scris, am scris!» (Ioan 19:19-22).

³⁷ *Острожская*, f. 148.

³⁸ Cf.: „Sfântul oraș Ierusalim este situat într-o defileu, cu munți stâncoși înalți chiar lângă el. Apropiindu-te de oraș, vezi mai întâi Stâlpul lui David, apoi, după ce mergi puțin, vezi Muntele Măslinilor, Sfânta Sfintelor și Biserica Învierii, unde se află Sfântul Mormânt, și apoi vezi întregul oraș. Și acolo este un deal, lângă drum, la o distanță de aproximativ o verstă de Ierusalim – pe acel deal toți oamenii coboară de pe cai și acolo se închină la cruce și se închină Sfintei Învierii în văzul orașului”. *Житие и хождение игумена Даниила из Русской земли* [Viața și călătoria starețului Daniel din țara rusească], în „Библиотека литературы Древней Руси”, Sankt Petersburg, T. 4, 1997, p. 35.

³⁹ A. Л. Юрганов, *Категории* (1998), p. 117-215.

Și să împărțiți [țara] prin sorți ca moștenire a voastră și a străinilor care vor trăi la voi, care au născut copii între voi; și ei trebuie să se socotească între fiii lui Israel, deopotrivă cu locuitorii băștinași. Cu voi să primească și ei la sorți moștenirea lor între semințiile lui Israel. În care seminție va trăi străinul, în aceea i se va da și moștenire, zice Domnul Dumnezeu (Ezechiel 47: 22-23).

Despre faptul că țarul se vedea salvator al sufletelor supușilor săi ne-o dovedește și descrierea indirectă a lui Ivan al IV-lea în relatarea cronicărească despre motivul divorțului dintre Vasile al III-lea și Solomonia Saburova, care a apărut în a doua ediție din 1547 a Primei Cronici de la Pskov (copia Pogodinskii):

În același an [7031/1523], Marele cneaz, țarul întregii Rusii, a mers în moșiile sale; călătorind într-un car aurit, cu gărzi, așa cum se cuvine unui țar; și, privind spre cer și văzând un cuib de pasăre, a izbucnit în lacrimi și a suspinat, spunându-și: „Vai de mine, cu cine mă asemăn! Nu mă asemăn nici cu păsările cerului, căci păsările sunt roditoare, nici cu fiarele pământului, căci fiarele pământului sunt roditoare, nu mă asemăn cu nimeni, nici cu apele, căci aceste ape sunt roditoare: valurile lor le mângâie și peștii le înveselesc; și, privind spre pământ, a spus: Doamne, nu mă asemăn nici acestui pământ, căci și pământul își aduce roadele în orice vreme și Te binecuvântează, Doamne”. Și Marele cneaz a ajuns, în toamna aceea, din călătoria sa la Moscova și a început să se gândească împreună cu boierii săi la Marea sa cneaghină Solomonia⁴⁰.

Adesea, istoricii percep acest fragment la modul direct⁴¹. El nu este însă altceva decât o parafrază a Protoevangeliei apocrife a lui Iacov:

Și s-a întristat foarte tare Ana, dar s-a dezbrăcat, și-a împodobit capul, s-a îmbrăcat în haine de nuntă și a mers în grădină, plimbându-se pe la ceasul al nouălea, și a văzut un laur, și s-a așezat sub el, și a început să se roage Domnului, zicând: Dumnezeul părinților mei, binecuvântează-mă și ascultă-mi rugăciunea, așa cum ai binecuvântat-o pe Sara și i l-ai dat pe fiul său, Isaac! Și, ridicându-și ochii spre cer, a văzut un cuib de vrăbie într-un copac și a început să plângă, zicând: Vai de mine! Cine m-a născut? Ce pânțe m-a adus pe lume? Căci am ajuns un blestem pentru copiii lui Israel și m-au smuls din templu cu batjocură. Vai de mine! Cu cine mă asemăn? Nu mă asemăn cu păsările cerului, căci și păsările cerului au urmași, Doamne. Nu mă asemăn nici cu creaturile cele fără de grai, căci și creaturile fără de grai au urmași, Doamne. Nu mă asemăn nici cu aceste ape, căci și apele își rodesc, Doamne. Vai de mine, cu cine mă asemăn? Nu mă asemăn nici cu pământul, căci pământul rodește după vreme și Te binecuvântează, Doamne⁴².

⁴⁰ *Псковская I летопись: продолжение Погодинского списка* [Prima Cronică de la Pskov: Continuarea Copiei lui Pogodin], în „Полное собрание русских летописей” [Colecția completă a cronicilor rusești], Moscova, 2003, T. 5/1, p. 102-103.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² И. С. Свенцицкая, *Апокрифические евангелия: Исследования, тексты, комментарии* [Evangheliile apocrife: cercetări, texte, comentarii], Moscova, 1996, p. 149.

Cheia pentru înțelegerea sensului inserării acestui apocrif în narațiunea cronicii este răspunsul pe care l-a primit Ana, conform Protoevangeliei lui Iacov: „Și atunci îngerul Domnului i s-a arătat și a zis: «Ana, Ana, Domnul ți-a auzit rugăciunea; vei zămisli și vei naște, și se va vorbi despre urmașii tăi în lumea întreagă»”⁴³. Este vorba de faptul că Ana va deveni mama Fecioarei Maria, iar urmașul ei va fi Mântuitorul. Această lectură a fragmentului din Prima Cronică de la Pskov confirmă concluziile noastre, care rezultă dintr-o suprapunere a informațiilor retrospective păstrate atât în sursele scrise, cât și în cele materiale din secolul al XVI-lea, și care ne vorbesc despre ideologia care a stat la baza opricininei inițiată de Ivan al IV-lea.

Cu alte cuvinte, cronicarul l-a prezentat destul de clar pe fiul lui Vasile al III-lea drept trimisul Mântuitorului (dacă nu chiar drept Mântuitorul însuși), care a pus la cale pentru supușii săi „un fel de purgatoriu rusesc înainte de Judecata de Apoi”⁴⁴. Când Ivan al IV-lea și-a dat seama că Domnul nu i-a acceptat rolul de Mântuitor pe care el l-a asumat (fapt care și-a găsit expresia în incendierea Palatului Opricininei de către trupele lui Devlet Ghirai imediat după „ultima” dată potențială a Sfârșitului Lumii), opricinina a fost abolită, iar țarul, dându-și seama că a căzut în păcatul mândriei, a început să se căiască de ceea ce făcuse...

Astfel, toate componentele opricininei – de la introducerea acesteia, trecând prin elementele sale concrete, și sfârșind cu abolirea ei – capătă logică și claritate. În același timp, observațiile efectuate confirmă încă o dată că doar o stabilire precisă a legăturilor dintre textele surselor poate garanta verificarea unor astfel de concluzii.

Traducere de Iurie Stamati

Notă biografică

Igor Danilevsky s-a născut în Rostov-pe-Don (oraș situat în sud-vestul Rusiei) la 20 mai 1953. În anii 1970-1975 a studiat la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Rostov. În 1981, la Facultatea de Istorie a Universității de Stat „M. V. Lomonosov” din Moscova a susținut teza de candidat (de doctorat) intitulată *Datele temporale din surse scrise și metodele de datare a faptelor istorice*. În 2004, la Universitatea de Stat de Științe Umane din Rusia și-a susținut teza de doctorat (doctor habilitat) cu titlul *Bazele hermeneutice ale studiului letopisețelor*. Este autor a peste 250 de publicații (articole științifice și de popularizare, manuale și materiale didactice, monografii) care tratează diverse subiecte legate de sursele istorice, cronologia și istoria Rusiei din perioada secolelor IX-XVI. Printre cele mai cunoscute monografii ale sale se numără: *Интеллектуалы древней Руси. Зарождение соблазна русского мессианизма*

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ A. Л. Юрганов, *Опричнина* (2003), p. 108.

[Intellectualii Rusiei medievale: apariția tentației mesianismului rusesc], Moscova, NLO, 2025; *Историческая текстология* [Textologie istorică], Moscova, Editura Școlii Superioare de Economie, 2024; *Герменевтические основы изучения летописных текстов: Повесть временных лет* [Fundamente hermeneutice a cercetării cronicilor: Cronica celor din urmă vremuri], Sankt Petersburg, Editura Oleg Abyshko, 2019 [2004]; *Русские земли глазами современников и потомков (XII-XIV вв.)* [Ținuturile rusești prin ochii contemporanilor și descendenților lor (secolele XII-XIV)], Moscova, Aspect Press, 2001; *Древняя Русь глазами современников и потомков (IX-XII вв.)* [Rusia medievală prin ochii contemporanilor și descendenților lor (secolele IX-XII)], Moscova, Aspect Press, 1998.

Din 1978, pe lângă activitățile sale de cercetare, a predat la mai multe instituții de învățământ superior din Rusia, precum Institutul Pedagogic de Stat din Rostov (1978-1983), Universitatea Pedagogică de Stat din Moscova (1989-1994), Universitatea de Stat de Științe Umaniste din Rusia, Moscova (1996-2001), Centrul Ruso-Francez de Antropologie Istorică „Marc Bloch”, Moscova (2001-2008), Școala Superioară de Studii economice, Moscova (2008-2022). În diverși ani a îndeplinit și funcții administrative în cadrul Ministerului Educației din Federația Rusă și Academia de Științe. Este și un foarte activ popularizator al științei istorice, apărând frecvent în mass-media rusă (mai ales înainte de 2022). În 2022, în urma declanșării de către Putin a războiului împotriva Ucrainei, la fel ca mulți dintre compatrioții săi, a părăsit Rusia, demisionând din toate funcțiile și posturile pe care le deținea. În prezent, locuiește în Bulgaria, la Sofia, unde își continuă activitatea ca cercetător independent.

**Semantics of the Oprichny Palace and the Sense of the Oprichnina:
To the Question of the Evidence System in the Historical Reconstruction
(Abstract)**

Keywords: historical sources, retrospective information, historical reconstruction, state ideology.

The aim of the present article is to examine the conditions under which intuitive conjectures in historical reconstructions are transformed into scientific hypotheses. In order to prove it, the author focuses on the procedure of identifying verbal texts that underlie the descriptions found in historical sources and that explicitly reveal the meaning of retrospective information. The methodological basis of the study is a hermeneutic approach. One unique source is taken as a case study: the only surviving description of the Oprichny Palace, left by the German *oprichnik* Heinrich von Staden. A. L. Yurganov linked a number of details in this description (the square plan of the palace, the presence of three gates facing north, south, and east, the absence of a western gate, the fact that only the Grand Duke could pass through the eastern gate, etc.) to the City of God described by the prophet Ezekiel. However, in order to emphasize the palace's connection with the eschatological expectations of the sixteenth century, Yurganov attempted to interpret Staden's description primarily through the Revelation of John the Theologian. In doing

so, he overlooked a number of significant details, including the correspondence of dimensions, the palace's topography, the dates of its construction and of the introduction of the oprichnina, as well as the relationship between the palace and other buildings that appeared in Moscow at the same time. This raises serious doubts about the validity of Yurganov's interpretation of Staden's description of the Oprichny Palace, if not about the soundness of his overall hypothesis. These details receive a more consistent interpretation when examined in light of the Book of the Prophet Ezekiel and the Third Book of Enoch, which constitute additional sources for the present study. A systematic analysis of the architectural, topographical, and chronological features of the Oprichny Palace makes it possible to argue, with sufficient justification, that the *oprichnina* was conceived as preparation for the End of the World, expected in the year 7077 (1569). Ivan the Terrible appears to have assumed the role of the Savior, believing himself to be the Messiah. The destruction of the Oprichny Palace by the Crimean Khan Devlet Giray in 1572 signaled to Ivan IV that this claim had not been accepted by God. As a result, the *Oprichnina* was abolished, and even the very word *oprichnina* was prohibited. Thus, a systematic appeal to appropriate sources allows a plausible intuition to be transformed into a scientifically grounded hypothesis.